

Privatarbejdets modsigelser har altså endnu engang manifesteret sig i en modsætning, nemlig mellem tilfældig og nødvendig indtjening. Men denne gang sker der noget, thi subsistensindtjeningen er ingen abstrakt og luftig social nødvendighed, men en særdeles konkret og håndfast eksistensbetingelse for privatarbejderen; for skomageren kommer modsætningen således til udtryk i en mangel på 5 kr. pr. time (30 ÷ 25 kr. = 5 kr.). Det er derfor enorme kræfter - nemlig den umiddelbare selvholdelsesdrift - der nu mobiliseres bag virkeliggørelsen af denne nødvendighed.

Hvad gør skomageren, der kun tjener 25 kr.?

Den umiddelbare løsning består i at forlænge arbejdsdagen, altså overvinde den kvalitative mangel (lav timeindtjening) med kvantitative midler (flere timer). For således at producere sig ud af krisen skal skomageren - i vort eksempel - øge sin arbejdsdag fra 8 timer til 240:25 timer = 9 3/5 timer. Denne udvej tilstopper imidlertid sig selv, thi hvis alle skomagere arbejder mere og dermed producerer mere, falder markedsprisen og dermed timeindtjeningen;¹⁶ derfor kan vi i det flg. antage en *konstant arbejdsdag*, her 8 timer. Videre kunne man forestille sig at skomageren på en eller anden måde øgede sin produktivitet, men det er umiddelbart klart at dette løsningsforsøg løber ind i den samme vanskelighed, thi flere varer betyder lavere markedspris; derfor kan vi også betragte *produktiviteten som given forudsætning*.

Hvad sker der da?

Der sker det at producenter presses ud af skomagerbranchen; de går fallit og søger over i andre brancher. Og denne proces fortsætter indtil udbudet af sko er reduceret så stærkt, at markedsprisen er steget til et niveau, hvor den giver en timeindtjening svarende til subsistensindtjeningen. Hvis denne fortsat er 30 kr.¹⁷ og produktiviteten ligeledes er uændret (1 par sko på 2 timer), skal skoprisen stige fra 50 til 60 kr.

Dette er den *nødvendige pris*, - der altså er bestemt som den pris,

16. Det er muligt at den øgede indkomst, som følger af øget udbud, ikke ophæves helt af den mindskede indkomst, der følger af prissaldi. Men det er klart at forlængelsen af arbejdsdagen er et middel, der støder mod visse fysiologiske grænser (måske 14 timers arbejde pr. dag).

17. Det er sandsynligt at den samlede effekt af arbejdskraftene mellem brancherne bliver en ændret subsistensindtjening; når skomagere skifter til andre brancher, falder priserne der (grundet det øgede udbud), mens den stiger i skomagerfaget. Dette påvirker subsistensindtjeningen i forskellig retning, men for nemheds skyld fastholder vi de 30 kr.

der er nødvendig for at holde producenterne i den pågældende branche i live; heri ligger at der er tale om en nedre grænse, en minimalpris. Den nødvendige pris udtrykker den nødvendige enhed af privatarbejderens eksistensbehov og hans vares arbejdsindhold, - af produktens reproduktionsomkostninger og produktets produktionsomkostninger.

Alle privatarbejdere stræber efter subsistensindtjeningen og midlet i denne stræben er skiftet fra én arbejdsart til en anden. Men forudsætningen for at *alle* privatarbejdere således kan virkeliggøre deres individuelle eksistensbetingelser, er at de i denne stræben samtidig virkeliggør den *social* eksistensbetingelse, dvs. den proportionale produktion. Thi 30 kr. er kun subsistensindtjening hvis de faktisk kan købe livsmidlerne, og det kan de kun hvis livsmidlerne er produceret; og at *alle* samfundsmedlemmers livsmidler er produceret er ensbetydende med, at den socialt nødvendige arbejdsdeling er virkeliggjort.

De skift fra branche til branche, fra arbejdsart til arbejdsart, som privatarbejderne foretager for at sikre de individuelle eksistensbetingelser, skal samtidig indebære en omfordeling af arbejdet således at den tilfældige arbejdsdeling forvandles til den nødvendige. Privatarbejderne kan kun sikre deres egen eksistens ved samtidig at sikre samfundets eksistens.

Dette er selvfølgelig en tautologi eftersom samfundet udgøres af privatarbejderne, og eftersom de socialt nødvendige livsmidler er bestemt fysiologisk, som summen af de individuelle livsmidler. Imidlertid har privatarbejderne hidtil abstraheret fra denne tautologi, fra denne enhed af individ og samfund. Det ændres nu, thi så længe den proportionale produktion *ikke* er virkeliggjort, er der privatarbejdere, som ikke tjener subsistensindtjeningen og som derfor er på vandring til andre brancher. Og de vil blive ved med at vandre indtil den sociale eksistensbetingelse er virkeliggjort; først da kan systemet falde til ro.

Privatinteressen forudsætter således den sociale eller almene interesse. Men tillige gælder det omvendt, at subsistensindtjeningen er en forudsætning for den proportionale produktion; thi hvis branchens indtjening ikke kan brødføde dens producenter, ophører produktionsen af de pågældende livsmidler. Den enkelte kan kun leve hvis livsmidlerne er produceret, men livsmidlerne kan kun produceres hvis den enkelte overlever til at producere dem.

Det vi her udtrykker - og som omfordelingen af arbejdet skal virkeliggøre - er enheden af private og sociale eksistensbetingelser. Dramatisk udtrykt: hvis livsmidlerne ikke er produceret dør skomagere

af sult, men da sko kræver skomagere medfører dette at andre i samfundet dør af lungebetændelse. Subsistensindtjeningen er et centralt begreb; den er den identiske private og sociale eksistensbetjningelse, altså enheden af det uforenelige.

De arbejds-skift, der virkeliggør denne enhed, forløber efter mutationsprincip: trial and error; det er ikke en positiv og harmonisk proces, hvor fallerede skomagere straks søger over i de brancher, hvor der er underproduktion. Det er nødvendigt at de privatarbejdere, der tjener mindre end subsistensindtjeningen, skifter arbejdsart, men det er tilfældigt til hvilken branche de går. Alle arbejds-skift er privat motiverede og er derfor - socialt set - et kast med terningerne. Hvordan kan det da gå til, at privatarbejderne falder på plads i den socialt nødvendige arbejdsdeling?

Det gør de heller ikke; rettere: de gør det ikke i første omgang, dvs. på kort sigt (det ville være et usandsynligt træf). Men på langt sigt er der en tendens til virkeliggørelse af den sociale eksistensbetjningelse. Af én eneste grund, nemlig at systemets mægtigste kraft, privatinteressen, er mobiliseret bag denne bestræbelse, - og subsistensindtjeningen kan kun virkeliggøres i enhed med den sociale eksistensbetjningelse. Ud af selvopholdelsesdrift kaster privatarbejderne terminerne gang på gang, indtil den rette sociale kombination viser sig.

- Imidlertid er det fristende i stedet at give en positiv og harmonisk fremstilling. Antag at et brød koster 3 kr., og at det tager 5 minutter at fremstille det, således at bagerens timeindtjening bliver 36 kr.; videre antager vi at en stol - der koster 45 kr. - kan fremstilles på 1½ time, hvilket giver snedkeren en timeindtjening på 30 kr.; skomageren, bageren og snedkeren repræsenterer dermed de tre muligheder: at indtjeningen er under, over eller lig med subsistensindtjeningen. Da skomagere kun tjener 25 kr. i timen, må et antal af dem skifte arbejde. Hvor går de hen?

Fristelsen ligger nu i at sige at de vælger bagerfaget frem for snedkerfaget, - ja, at samtlige privatarbejdere sammenligner de forskellige brancheindtjening og derefter vælger den mest gavnlige branche; privatarbejderne skifter ikke alene arbejde når deres arbejdsart ikke længere kan brødføde dem, men også når der blot kan tjenes mere i en anden branche. Fra alle sider - også fra snedkerfaget - strømmer producenter til bagerfaget, hvorved udbudet af brød øges og brøddprisen og dermed bagerens indtjening falder; samtidig reduceres udbudet i de andre brancher, hvilket hæver timeindtjeningen der. Disse arbejds-skift vil fortsætte indtil indtjeningen i alle brancher er præcis ens, thi

først da er der ingen der har interesse i at vælge ny arbejdsart.

Mens den 'negative' version kun kunne begrunde at samtlige arbejdere i det lange løb kommer op på subsistensindtjeningen (hvilket selvfølgelig ikke udelukker at der i nogle brancher tjenes mere), begrundet denne 'positive' version en tendens til total lighed mellem privatarbejderne, således at alle producenter - uanset branche - får en indtjening på f.eks. 32 kr. (det er klart at alle kan tjene mere end subsistensindtjeningen, hvis der er marginalt arbejde i samfundet). Privatarbejderne skifter ikke blot arbejde fordi subsistensindtjeningens stok jager dem ud af deres branche, men også fordi de lokkes af gulrotten - den høje timeindtjening - i andre brancher. Resultatet bliver, at på samme måde som konkurrencen *indenfor* en arbejdsart skaber en fælles markedspris, således skaber konkurrencen *mellem* arbejdsarterne en fælles indtjening.

Pointen i argumentationen er nu denne: Hver gang en privatarbejder skifter fra én branche til en anden for at øge sin indtjening, sin privatinteresse, øges samtidig den sociale eller almene interesse.

Hvorfor?

Hvad der er indtjening for producenterne, er betaling eller udgift for forbrugerne, og denne udgift er udtryk for behovene; i udgangssituationen betaler forbrugerne 30 kr. for en snedkertime og 36 kr. for en bagerime, hvilket betyder at 1 bagerime vurderes højere - i højere grad tilfredsstillende et behov - end 1 snedkertime, thi hvis forbrugerne vurderede nytten af de to timer ens, ville de selvfølgelig have skiftet deres købekraft fra brød til stole og dermed have fået det samme behov dækket for en billigere betaling; forbrugerne er jo frie til at bestemme hvad de vil købe, dvs. hvor de vil lægge deres købekraft. Når en snedker skifter til bagerfaget udskiftes derfor nogle timer, der tilfredsstiller et beskædet socialt behov, med nogle timer der tilfredsstiller et større behov. Der foreligger altså en umiddelbar identitet mellem den private og sociale interesse, og den situation, hvor alle privatarbejdere har maximeret deres privatinteresser og dermed skabt en ensartet timeindtjening i alle brancher, er samtidig den situation i hvilken de sociale interesser er maximeret, dvs. at der da er etableret den socialt set optimale arbejdsdeling. Konkurrencen mellem brancherne skaber altså ikke blot den socialt *nødvendige* arbejdsdeling - der gør det muligt for alle privatarbejdere at overleve - men endog den *optimale* arbejdsdeling (de to begreber falder sammen, hvis der ikke er marginalt arbejde i samfundet).

Hele denne argumentation er som sagt fristende, thi den løser med

ét slag samtlige praktiske og derfor også teoretiske problemer, der udspringer af modsigelsen mellem private og sociale interesser; disse interesser er ikke blot harmoniseret: de er steds umiddelbart identiske. Tankegangen udtrykker Adam Smiths tese om at alles egoistiske stræben virkeliggør det almene vel; hvad der er godt for privatarbejderen, er godt for samfundet.

Faktisk har argumentationen kun én mangel, nemlig at den er forkert. Af to grunde:

1) Privatarbejderne træder kun i kontakt med hinanden gennem markedet, udvekslingen. Derfor kender de kun hinanden gennem produkternes markedspriser, og til disse er der ikke knyttet en parantes, der angiver hvor meget arbejde varen indeholder (produktivitet). Privatarbejderen kender altså ikke de andres timeindtjening; man kan ikke betvivle hans vilje til at maximere indtjeningen, men han mangler forudsætningen herfor. Han kan subsistere, ikke maximere.

Fuldkommen konkurrence forudsætter fuldkommen information, dvs. en utilsløret eller gennemlyst økonomi. Det er rimeligt at forudsætte en sådan social bevidsthed for så vidt angår selve markedet eller udvekslingen, thi dette er jo stedet hvor man kommer i praktisk og bevidsthedsmæssig kontakt med hinanden; derfor er det rimeligt *indenfor* en branche at operere med en konkurrence, der tenderer mod at skabe en fælles markedspris. Men det er i umiddelbar modstrid med privatarbejdet, hvis man forudsætter fuldkommen viden om de andres *produktionsproces*, thi privatarbejderen er jo ikke kommunist; derfor udelukker privatarbejdet en fuldkommen konkurrence mellem arbejdsarterne og dermed en tendens til fuldstændig ens indtjening.¹⁸

Den eneste sammenligning, som privatarbejderne kan foretage, er den der helt automatisk presser sig på, nemlig mellem faktisk og nødvendig indtjening; og for at gennemføre *denne* sammenligning be-

18. I borgerlig økonomisk teori defineres fuldkommen konkurrence således at der alene forudsættes kendskab til markedet; på grundlag af bl.a. denne forudsætning søger man i den generelle ligevægstheori at vise, at den private produktionsmåde (en 'decentraliseret økonomi') kan eksistere. Et af problemerne i denne analyse er, at skønt man undgår den urealistiske forudsætning om at agenterne har kendskab til de andres produktionsproces, bliver man nødt til at forudsætte fuldt kendskab til fremtidige markedsforhold/priser (visse, meget specielle, typer af usikkerhed m.h.t. fremtiden har man dog været i stand til at integrere i teorien). Men fremtiden er kun kendt, hvis den er planlagt, dvs. hvis produktionsmåden er kommunistisk; borgerlig økonomisk teori kan m.a.o. kun bevise at den private produktionsmåde kan eksistere ved at abstrahere fra denne produktionsmådes særræk i relation til kommunismen; så det er ikke overraskende at teorien i sine grundtræk - hævdes at have gyldighed også for socialismen (jvf. D. Simpson: 'General Equilibrium Analysis', pp.26f).

høver de ingen examen i regning, kun en mave.

Forvandingen af den tilfældige indtjening og tilfældige arbejdsdeling til den nødvendige indtjening og nødvendige arbejdsdeling sætter sig altså igennem på den hårde måde, ved stokkemethoden. Da privatarbejderen abstraherede fra den nødvendige sociale sammenhæng, kastede han et problem fra sig, - et problem der nu som en boomerang vender tilbage i skikkelse af differensen mellem tilfældig og nødvendig indtjening (for skomageren: 30 - 25 kr. = 5 kr.). Det budskab, der hermed bankes ind i hovedet på privatarbejderen, er at abstraktionen fra de sociale eksistensbetingelser er en abstraktion fra de individuelle eksistensbetingelser; eftersom privatarbejderen producerer for sig selv kan han ikke skabe samfundet, men hvis han ikke kan skabe samfundet kan han ikke reproducere sig selv. Privatarbejderen fremtræder nu for ham selv som det han er, et tilfældigt individ. Problemet om samfundets eksistens er imidlertid nu blevet problemet om individets eksistens; dermed har problemet fået den form i hvilken det kan løses, thi nu er - som tidligere nævnt - individets selvopholdelsesdrift sat ind på opgaven.

2) Den anden indvending vedrører sammenhængen mellem timeindtjeningen og behovene. Vi sagde her - ganske på linje med den marginalistiske tankegang i den borgerlige økonomi - at de sociale behov tilfredsstilles i højere grad af en arbejdstime for hvilken forbrugerne betaler 36 kr. end af én, som de kun betaler 30 kr. for. Dette inddebærer at vi sætter lighedstegn mellem penge og sociale behov.

Og det gør det borgerlige samfund faktisk, thi behovene har kun social gyldighed, når de fremtræder i skikkelse af penge. Men som vi har set er denne identifikation - som markedsprisen indebærer - tom overflade, fordi den er betinget af abstraktionen fra de naturlige behov, - en abstraktion der bestemmer pengene som *abstrakte* (unaturlige) sociale behov.

Denne underordning af de naturlige behov under pengene er imidlertid af underordnet betydning i den simple vareproduktion. Dette beror på at pengene her steds er *middel*, mens de naturlige behov, dvs. erhvervelsen af livsmidler, er målet; derfor er de sociale behovs selvstændiggørelse i forhold til de naturlige forsvindende. Nok har de naturlige behov kun social gyldighed når de er det modsatte af sig selv, nemlig penge, men tillige gælder at penge kun er penge i den udstrækning de kan tilfredsstille naturlige behov; pengene udelukker og forudsætter de naturlige behov, og det er det sidste moment der er det dominerende under simpel vareproduktion.

Hvorledes kommer denne differens mellem pengene og de naturlige behov kvantitativt til udtryk?

Den enkelte forbruger er fri til at købe hvad han vil, og vi kan regne med at han fordeler sin købekraft i overensstemmelse med sine naturlige behov; således køber han ikke 5 par sko og lægger sig til at dø af sult. For så vidt er pengene udtryk for de naturlige behov.

Denne betragtning gælder imidlertid kun for den enkelte, ikke for samfundet.¹⁹ Dette skyldes at den tilfældige indtjening - og dermed indkomstfordeling - indebærer en tilfældig efterspørgsel, således at det bliver tilfældigt hvorledes samfundets samlede købekraft fordeler sig på de forskellige brancher; måske efterspørges der luksusvarer (nemlig af de rige bægere), samtidig med at en forholdsvis ringe købekraft retter sig mod livsmidlerne (bl.a. p.gr.a. skomagerens ringe indtjening). En branche, der producerer overflødige varer, kan m.a.o. udmærket have en højere indtjening end de brancher, der fremstiller livsmidler. Derfor kan vi ikke ved at sammenligne branchernes indtjening slutte noget om det naturlige behov for varearterne.

- Sammenfattende: De to indvendinger indebærer at vi må nøjes med den 'negative' version, dvs. vi kan ikke begrunde en tendens til ens indtjening i alle brancher, - kun tendensen til at alle i det mindste opnår subsistensindtjeningen.²⁰

6.3.3. Arbejdets intensitet

Vi har hidtil antaget at subsistensindtjeningen var et bestemt beløb, der var fælles for alle, dvs. at alle privatarbejdere havde de samme existensbehov.

Dette er stort set rigtigt.

Dog kan familiestørrelse og dermed den nødvendige indtjening variere. Da der imidlertid ikke er grund til at antage at familjestørrelsen afhænger af arbejdsarten, således at denne faktor skulle bevirke en

19. Ud fra en lidt anden synsvinkel gør Dobb det samme punkt gældende; det sker i en kritik af bl.a. Dorfman og Samuelson, der ved at ignorere indkomstfordelingen slutter fra individuelle til sociale optima. (Jvf. Maurice Dobb: Theories of Value and Distribution Since Adam Smith, pp.243-245).

20. Af forskellige grunde har såvel marxistisk som borgerlig økonomisk teori interesse i den 'positive' version: En marxistisk arbejdsværdilære indebærer at arbejdets særlige art er ligegyldig for priserne, således at alle privatarbejdere må have samme indtjening (jvf. 6.3.5. og 9.7.); og den borgerlige teori har en mere almen interesse i at fremskille den private produktionsmåde som harmonisk og ligevægtig. - Walras' 'tålbarnement' eller 'famlen' er netop et forsøg på at beskrive en sådan positiv vej til ligevægt (jvf. fremsættelsen og kritikken heraf i hhv. 10.3.1. og 10.3.2.).

forskelligartet subsistensindtjening i de forskellige brancher, kan vi se bort fra dette forhold.

Anderledes forholder det sig med arbejdets intensitet: En smed har et langt mere anstrengende arbejde end en skomager, og derfor kræver hans reproduktion flere livsmidler; denne differens kan måles ret så exakt i kalorier. Den nødvendige indtjening er derfor desto større, jo mere intensivt arbejdet er; måske skal smeden tjene 32 kr. i timen for at kunne købe extra kartofler. De nødvendige priser på smedens produkter øges tilsvarende.

Arbejdets forskellige intensitet giver ikke anledning til de store forskelligheder mht. subsistensindtjeningen, og påvirker derfor heller ikke de nødvendige priser i nævneværdigt omfang. Derfor antager vi i de følgende - som i det foregående - afsnit at subsistensindtjeningen i de forskellige brancher er ens.

6.3.4. Produktionsbetingelserne: Produktionsmidler og kvalificeret arbejde

I det foregående har vi antaget, at privatarbejderne uden mindste vanskeligheder har kunnet skifte til andre arbejdsarter; i sin konsekvens betyder dette at hver gang producenten påbegynder en ny arbejdstime, kan han lige så vel fortsætte med den forrige times arbejde som vælge en ny arbejdsart.

Dette er naturligvis en grov forenkling, thi vi ser dermed ganske bort fra de bånd, der binder privatarbejderen til den branche han først er havnet i, og som vanskeliggør et skift til en anden arbejdsart. En skomager har en længere uddannelse bag sig, der specielt kvalificerer ham til skomagerarbejdet; en sådan oplæring kan nærmere bestemmes som produktionen af den bevdsthed, der er nødvendig for udførelsen af et bestemt naturligt arbejde. Videre besidder skomageren en række produktionsmidler (arbejdsredskaber). Hvis han skifter til bagerfaget er begge dele uden værdi: han må lære det nye fag, ligesom han må erhverve dets produktionsmidler.

Abstraktionen i de foregående afsnit fra denne 'inerti' ved arbejdsskiftet indbærer to ting: For det første at vi forudsatte at den nødvendige deling af arbejdet skete *simultan*, nemlig uden tidskrævende genoptræning og omstilling af produktionsapparatet; og for det andet at kun det *umiddelbare* arbejde indgik i analysen, dvs. vi så bort fra det arbejde, der medgår til at fremstille såvel produktionsmidlerne som den kvalificerede arbejder.

Dette må vi nu tage højde for.

Da produktiviteten indenfor skomagerfaget er $\frac{1}{2}$ par sko pr. time, tager det 2 timer at fremstille 1 par sko; dette er det umiddelbare arbejde som medgår til fremstillingen, og det er dette arbejde produktiviteten angiver.

Men for at fremstille et par sko kræves produktionsmidler og oplæring af skomageren; disse *produktionsbetingelser* må selv produceres, og den tid der medgår hertil må medregnes:

a) *Produktionsmidlernes* arbejdsomkostninger må fordeles over de produkter ved hvis fremstilling de medvirker; hvis det tager 1 time at fremstille en hammer, og denne hammer kan nå at medvirke ved produktionen af 300 par sko før den er nedslidt, betyder dette en ekstra arbejdsomkostning for hvert par sko på $1/300$ time (12 sek.).

b) Skomagerens *oplærings*tid må fordeles over alle de produkter, han når at fremstille som skomager; hvis det tager 1.000 timer at blive udlært som skomager, og hvis skomageren ialt fremstiller 10.000 par sko, medgår der til hvert par sko $1/10$ time (6 min.).²¹

(Til disse produktionsbetingelser kommer produktions- eller arbejds materialet, der enten forefindes umiddelbart i naturen eller - som tilfældet er med skomagerens læder - først skal forarbejdes; hvis det sidste er tilfældet kaldes arbejdsmaterialet *råstof* (Marx's terminologi), og dets fremstillingsomkostninger indgår i det færdige produkts, f.eks. med 10 min. for hvert par sko. Her er der intet problem med at fordele arbejdet over flere varer, og råstofferne binder ikke producenten til branchen; derfor udelader vi dem stort set af diskussionen).

Lad os antage at disse poster summerer sig op til $\frac{1}{2}$ time for hvert par sko, således at der til fremstilling af 1 par sko ialt medgår $2\frac{1}{2}$ times arbejde. Vi må altså skelne mellem det *umiddelbare skomagerarbejde* (2 timer) og *skaarbejdet* ($2\frac{1}{2}$ time).

Antag at subsistensindtjeningen er 30 kr. i timen; det er nu klart at den skopris, der er nødvendig for at holde skomageren i live, må ligge over 60 kr., men hvor meget?

Svaret er enkelt: De privatarbejdere, der producerer skomagerens produktionsmidler og uddannelse (det kan evt. være ham selv), må selv tjene subsistensindtjeningen, hvilket bestemmer en nødvendig

21. Som nævnt udtrykker den nødvendige pris enheden af *warens* produktionsomkostninger og *privatarbejderens* reproduktionsomkostninger. Såvel det *kvalificerede* som det *intensive* arbejde forøger den nødvendige pris: det kvalificerede arbejde fordi det øger *warens* produktionsomkostninger, og det intensive arbejde fordi det forøger *privatarbejderens* reproduktionsomkostninger. Skønt de to bestemmelser af arbejdet påvirker den nødvendige pris i samme retning, er der altså tale om to vidt forskellige begreber.

pris på produktionsbetingelserne; denne må skomageren betale.

Da subsistensindtjeningen er 30 kr. skal skomageren for hvert par sko betale producenterne af produktionsbetingelserne minimalt 15 kr. (svarende til $\frac{1}{2}$ time)²²; da han selv skal bruge 60 kr. til køb af livsmidler, bliver den nødvendige skopris 75 kr. Denne pris er nødvendig for at sikre såvel skomageren som producenterne af produktionsbetingelserne; hvis prisen er f.eks. 70 kr. går i det mindste én af parterne fallit: skomageren hvis han stadig skal af med 15 kr., 'leverandørerne' hvis de får mindre end 15 kr.

Enklere udtrykt: Den identiske private og sociale eksistensbetingelse er at *alle* tjener subsistensindtjeningen, at *alle* arbejdstimer honoreres med mindst 30 kr.; da skoene reelt koster $2\frac{1}{2}$ times arbejde, er deres nødvendige pris $2\frac{1}{2} \times 30$ kr. = 75 kr.

Det umiddelbare er jo at skomageren skal have 75 kr. for sine 2 timers arbejde; hans *nødvendige bruttoindtjening* (subsisistensindtjeningen) er på 30 kr. Bruttoindtjeningen skal række dels til livsmidlerne (30 kr.), dels til produktionsbetingelserne (7,50 kr.); mens subsistensindtjeningen er fælles for alle (se dog afsnit 6.3.3.), afhænger omkostningerne til produktionsbetingelserne af den pågældende branches tekniske egenart, nemlig af den andel som produktionsbetingelserne udgør af produkternes samlede arbejdsomkostninger.²³

Som nævnt har produktionsbetingelsernes tilstedeværelse den vigtige konsekvens, at virkeliggørelsen af den identiske private og sociale eksistensbetingelse ikke sker simultant. Inertien ved arbejdsskiftet indebærer risikoen for, at den færdige skomager ikke har råd til at erhverve den nye branches produktionsbetingelser, således at han dør af sult før han når at omstille produktionen; under alle omstændighe-

22. Strengt taget lidt mere, eftersom producenten af produktionsbetingelserne skal bruge en del af *sin* indtjening til at betale de producenter, der producerer produktionsbetingelsernes produktionsbetingelser. OSV. osv. indtil drengen på OTA-pakken forsvinder.

23. Der foreligger en slående parallel til Marx's teori om kapital konkurrence: Ligesom Marx's såkaldte 'produktionspriser' udligner den forskellige mht. tilegnelse af merværdi som kapitalernes forskellige sammensætning på variabel og konstant kapital indebærer, således giver de nødvendige bruttopriser de brancher, der har store udlæg til produktionsapparat og oplæring, kompensation herfor. Resultatet er i den første situation at *al kapital* - uanset hvilken branche den er investeret i - giver *samme profit*, og i den sidste situation at *al arbejde* - uanset arbejdsart - giver *samme minimale indtjening*, nemlig subsistensindtjeningen; denne er for *privatarbejderen*, hvad gennemsnitsprofiten er for kapitalen: en eksistensbetingelse. Parallellen holder dog på det punkt at de nødvendige priser blot er minimalpriser, mens de marsske 'produktionspriser' er normalpriser.

der medfører den kendsgerning at udskiftningen af produktionsbetin- gelserne *tager tid*, at arbejdets omfordeling er en *langsigtet proces*.

Vi må sondre mellem det korte og lange sigt:

a) Det *korte sigt* er defineret som det tidsrum, indenfor hvilket va- remængderne på markedet kan betragtes som konstante, som givne (måske 1 dag, - det afhænger af produktionsens karakter); selv om pri- sen måtte være favorabel, er der ikke tid til at øge udbudet. I vor umiddelbare betragtning af markedet og udvekslingen abstraherer vi fra produktionen for så vidt som denne blot er *forudsat* udvekslingen; men udvekslingen virker ikke tilbage på ('sætter') produktionen. Den produktion, der således er ganske usstyrret af markedet, er den umid- delbare og ganske tilfældige produktion, - som resulterer i den lige så tilfældige *markedspris*.

b) Det *lange sigt* er defineret som den tid, det tager at omstille pro- duktionen til en anden arbejdsart, altså den tid det tager at opbygge et nyt sæt produktionsbetingelser.²⁴ Udvekslingen - markedspriserne - virker via timeindtjeningen tilbage på produktionen og ændrer dennes karakter: den umiddelbare, tilfældige og kortsigtede arbejdsdeling omformes til den nødvendige og langsigtede arbejdsdeling. Og mens vi på kort sigt har markedsprisen og den tilfældige indtjening, har vi på langt sigt den *nødvendige pris* og den *nødvendige indtjening*.

- I afsnit 6.3.2. var det fristende at sige at hvis én arbejdsart betales dårligere end en anden, ville ingen vælge den første arbejdsart, hvor- for betalingen for, at der overhovedet produceres indenfor de for- skellige brancher, er at 1 time indenfor alle brancher betales præcis ens. Som vi så var forudsætningen for denne helt igennem relative - tjening er ikke at sige marginalistiske - betragtning, at branchernes timeind- tjening var umiddelbart sammenlignelige; da denne forudsætning ikke var opfyldt, måtte vejen i stedet gå over den absolutte subsistens- indtjening.

Tilsvarende er det nu fristende at sige at hvis priserne ikke på langt sigt gav de brancher, der havde store udlæg til produktionsapparatet, en helt nøjagtig kompensation herfor, så ville der overhovedet ikke

24. Mellem det korte og det lange sigt er der en mellemkategori, der angiver den tid det ta- ger at variere produktionen (udbudet) af en given vare som svar på en ændret markeds- pris: produktionen ændres kun kvantitativt, da varearten og dermed produktionsbein- gelserne er uændrede. I borgerlig økonomisk teori betragtes dette halvlange sigt som det almene tilfælde, i forhold til hvilket det korte og det lange sigt er særtilfælde; i frem- stillingen her er denne mellemkategori mindre vigtig, da vi som tidligere nævnt ser bort fra ændringer i arbejdsdagens længde. Den borgerlige metode kritiseres i 10.4.

blive produceret indenfor disse brancher, thi hvem ville f. ex. bruge tid og penge på en lang uddannelse hvis man bagefter tjente det samme som alle andre? Men også den langsigtede indtjening - i sidste instans livsindtjeningen - er for privatarbejderne usammenlignelig, så derfor gælder det stadig at det ikke er guleroften, men stokken, der sørger for den nødvendige sociale sammenhæng.

6.3.5. Arbejdsværdilærens pristeori som en speciel teori om simpel vareproduktion

De privat motiverede arbejdsskift skaber den socialt nødvendige de- ling af arbejdet, dvs. subsistensindtjeningens virkeliggørelse er iden- tisk med virkeliggørelsen af den sociale existensbetingelse. Markeds- prisen og dermed den umiddelbare fordeling af arbejdsprodukterne er det formidlende led mellem den tilfældige og nødvendige arbejdsde- ling, og den nødvendige fordeling af arbejdet indbegriber en fordeling af arbejdsprodukterne i overensstemmelse med de nødvendige priser. Såvel subsistensindtjeningen som de nødvendige priser er nedre græn- ser, og som vi har set er det i strid med privatarbejdets væsen at for- udsætte en fulkommen konkurrence mellem arbejdsarterne, som vil- le forvandle minimalstrørelserne til normalstrørelser.

Dette er den *almene teori* om simpel vareproduktion.

Imidlertid *antager* vi nu at samfundet befinder sig på existensmini- mummet; herved forstås at samfundets produktivitet, dvs. de fysisk/na- turlige forudsætninger, er således at det samlede arbejde i samfundet kun netop gør det muligt at holde alle privatarbejdere i live.

Det må pointeres at vi dermed analyserer et *speciel tilfælde*. Den almene analyse af simpel vareproduktion må naturligvis forudsætte, at der i det mindste foreligger en sådan produktivitet at det er tek- nisk/fysisk muligt at brødføde alle samfundsmedlemmer, thi ellers kan det være det samme med de sociale sammenhænge; men der er intet i systemet, der kan begrunde at denne minimumsproduktivitet er normalproduktiviteten, dvs. der er ingen real tendens til at abstrahere fra overskudsproduktivitet eller marginalt arbejde; som jeg nærmere kommer ind på i afsnit 6.4.1. er produktiviteten eller det umiddelbare, praktiske forhold til naturen forudsat privatarbejdet, og ikke 'sat' af dette.

I den særlige situation, som vi nu betragter, er der intet marginalt arbejde tilbage når subsistensindtjeningen og den nødvendige deling af arbejdet er virkeliggjort; ingen kan købe mere end livsmidlerne, og derfor tjener alle netop subsistensindtjeningen. Det minimale er her

det normale: Subsistensindtjeningen er *normalindtjeningen*, og de nødvendige priser er følgende *normalpriser* (idet det 'normale' er det, der på langt sigt er tendens til).

Hvad enten man er bager, snekker eller skomager betales arbejdet ens (30 kr. i timen).²⁵ De særlige arbejdsarter er lige gyldige og derfor ligegyldige for indtjeningen; der abstraheres fra arbejdets konkrete kvaliteter, og denne abstraktion indebærer at kun det *abstrakte kvalitetsløse arbejde* eller arbejdet som ren kvantitet tæller; dette er arbejdstiden.

At der kun betales for arbejdets kvantitet indebærer, at forholdet mellem varepriserne er lig med forholdet mellem de mængder af abstrakt arbejde som er medgået til fremstillingen; den vare, som det tager 3 timer at producere, koster 3 gange så meget som den vare, der kan produceres på 1 time. Hermed er arbejdsværdilærens pristeori begrundet, men vel at mærke som en teori, der kun har gyldighed når systemet befinder sig på existensminimumet. Og videre må det fremhæves at priserne bestemmes gennem arbejdstiden er afledt af deres bestemmelse gennem subsistensindtjeningen, altså at det abstrakte arbejde er sekundært i forhold til det socialt nødvendige arbejde.

Denne fremstilling indebærer også en teori om de *absolute priser*, thi på grundlag af subsistensindtjeningen og produktiviteten i en given branche kan vi hurtigt slutte os til den nødvendige pris (som nu er normalprisen); f. ex. skal den ovenfor nævnte vare, som fremstilles på 3 timer, koste præcis 3×30 kr. = 90 kr.²⁶

Lad os betragte det abstrakte arbejde nærmere. Dette begreb møder vi først ved analysen af produktionsprocessen, hvor vi så at sige ser produktionsforholdet for det anonyme marked indebar en ligegyldighed overfor den konkrete arbejdsart (jvf. 4.4.). Dernæst bestemtes pengene som inkarnationen af abstrakt socialt arbejde, eftersom de abstraheres fra enhver særlig brugsværdi og dermed fra ethvert særligt arbejde (6.1.1.). Og endelig antager privatarbejds abstrakte karakter en tredje skikkelse i kraft af at alle arbejdsarter giver samme indtjening, således at kun *arbejdstiden* tæller.

I første omgang var det abstrakte arbejde blot det *negative* udtryk for abstraktionen fra de konkrete sociale behov. I sin skikkelse som penge får begrebet *positiv* existens, men kun i udvekslingen. Først

25. Vel at mærke under forudsætning af ensartet arbejdsintensitet.

26. Subsistensindtjeningen og dermed hele prismeværket afhænger af den samlede pengemængde i samfundet, og i den forstand er de 90 kr. ikke en absolut pris, men relativ i forhold til denne pengemængde.

som følge af omfordelingen af det konkrete arbejde *virkeliggøres* det abstrakte arbejde, thi først da fremtræder det som en abstrakt bestemmelse ved selve *arbejdet*, nemlig tiden; dermed fremtræder det abstrakte sociale arbejde ikke længere som blot den negative side af privatinteressen (ligegyldigheden overfor de andre), men som en positiv bestemmelse af denne privatinteresse (indtjeningen der kun afhænger af arbejdstiden).

Ret beset er det imidlertid ejendommeligt at normalpriserne er uafhængige af behovene. Pengenes, priserne og hele udvekslingens funktion er jo at virkeliggøre det socialt nødvendige arbejde, altså enheden mellem produktion og behov; men kriteriet for at dette er sket, er at behovene er aldeles udelukket fra indflydelse på priserne og dermed på produktionen. Det socialt nødvendige arbejde forudsætter det abstrakte arbejde, hvilket indebærer at enheden mellem produktion og behov forudsætter, at det konkrete arbejde og dermed behovene er bortabstraheret. Først når der produceres uafhængigt af behovene, produceres der for behovene.

Med andre ord: I det øjeblik efterspørgslen via markedspriserne har fået produktionen reguleret efter behovene, ophører efterspørgslen og behovenes virkning.

Markedsprisen indebærer at alle varer sælges, uanset behovene; derfor er disse på kort sigt subsumeret under produktionen. I anden omgang regulerer efterspørgslen - via markedspriserne - produktionen således at den stemmer overens med behovene, dvs. produktionen subsummeres under behovene. Men virkeliggørelsen af denne harmoni er dens ophævelse, thi når alle arbejdsarter betales ens er der ingen grund til at arbejde i én branche frem for i en anden; privatarbejderne producerer igen ud i den blå luft, således at produktion og behov atter falder fra hinanden.

Vi ser derfor, at arbejdsarternes ligeværdighed straks slår over i deres ligegyldighed, at den socialt nødvendige produktion forvandles til den socialt tilfældige produktion eller at den sociale harmoni exploderer i disharmoni. Dermed begynder møllen forfra: den tilfældige produktion indebærer tilfældige markedspriser og tilfældig indtjening osv. osv.

- Vi kan konkludere at producenterne kun afskaffer det tilfældige element ved priser og indkomst, når subsistenssamfundet sætter dem kniven for struben; dette kan iøvrigt ikke overraskes, når man tager privatarbejderens medfødte tilfældighed i betragtning.